

VOORWOORD

Toen ik het meisje van de Shanghai Noodle, een eethuis in de Amsterdamse Molensteeg, vroeg: ‘Hoe is China?’ zei zij: ‘Very big, China.’ Ze hielp me bij het uitspreiden van de kaart op het bevlekte tafelpapier en ik werd even stil. Nog nooit had ik een land met zoveel vouwen en meridianen in mijn handen gehad. Met mijn eetstokje wees ik haar de tocht aan die ik van plan was te gaan maken. Vliegen naar Hongkong (ze lachte want daar is ze geboren) en dan naar Shanghai, Peking en Xian, beginpunt van een van de oudste handelswegen ter wereld, de zijderoute. ‘The Silk Road,’ zei ik, en ze nam de mouw van haar blouse tussen duim en wijsvinger. ‘Chinese silk,’ fluisterde ze. Mijn stokje dwaalde verlegen verder, langs een spoorlijn die plaatsen aandeed met onuitspreekbare namen, om een woestijn waar Nederland wel twintig keer in kan verdwijnen, over de Pamir, het dak van de wereld, tot in het puntje van Pakistan aan de rand van de kaart. Een vetvlek verder had Karachi moeten liggen, mijn einddoel.

Twintig eeuwen geleden trokken karavanen beladen met Chinese handelswaar nog verder westwaarts, door het latere Sovjet-Centraal-Azië, naar Perzië, Irak, tot aan de Middellandse Zeekust waar schepen naar Alexandrië en Rome

wachtten. Langs deze weg kwamen het Romeinse en het Chinese keizerrijk tot elkaar. Oneindige vlakten, besneeuwde bergen, wrede woestijnen en opstandige horden scheidde hen.

Niet alleen zijde, waar de Chinezen het geheim van kenden en waar de vrouwen in het Rome van Caesar zo op waren gesteld, kwam zo naar het Westen. Europa maakte kennis met het papier, de boekdrukkunst, porselein en thee, China met wijn, graan en katoen. Ook een ander goed werd het Verre Oosten in gedragen, het boeddhisme, in Noordoost-India ontstaan en door monniken over de Karakoram-bergen langs de waterplaatsen van de handelswegen verspreid. Pelgrims en handelaren lieten onderweg schrijnen bouwen om bescherming af te roepen voor hun karavanen of om te danken voor een veilige terugkomst. Later vonden loten van het christelijk geloof en het jodendom via de zijderoute een schuilplaats in China. De islam kwam met het zwaard en is tot op heden het belangrijkste geloof in de provincie Xinjiang.

Ik koos de weg van de monniken, dat kon nu weer, want sinds 1 mei 1986 is het Chinese deel van de zijderoute weer voor vreemde reizigers opengesteld.

‘Zal het er koud zijn in oktober?’ vroeg ik.

‘Very hot,’ zei het meisje. Ze wees naar het geel van de Gobi en de Taklamakan.

Met een tas vol zomergoed, een kaart vol vetvlekken en een servetje Chinese woorden voor de dagelijkse omgang vertrok ik naar China, verlangend naar kilometers woestijn.

VAN TURPAN NAAR KASHGAR

De chauffeur heeft één oog. Ik kijk er niet meer van op. We wachten al vier uur in de ochtendkou. Ik heb me als een pinguïn warm geklapt en ben het gejammer beu. Laat hem maar rijden. Minoroo zegt dat we pas over vier dagen in Kashgar (Kashi) zullen aankomen, een dag later dan ons gisteren is verzekerd. Ik heb haast. De winter nadert, hoe langer we treuzelen, hoe meer sneeuw op de Khunjerab-pas.

Chinezen houden niet van vlug. Ze vinden dat een schildpad onderweg meer ziet dan een haas.

Eenoog zal ons twaalfhonderdvijftig kilometer door Xinjiang voeren; met aan onze rechterhand de bergen, daarachter de Russische grens, en links de Taklamakan-woestijn, een zandwereld waar het 's morgens vriest en waar de middagzon de gesp van je broekriem zó verhit dat je er je buik aan brandt. We vertrekken uit Daheyon, het spoorstation waar passagiers voor het een uur zandinwaarts gelegen Turpan moeten uitstappen. Geen oord om lang te blijven: twee straten in haast gemetselde barakken, wat koks achter kookvuren, kinderen, vrouwen en mannen in uniform – geen boom, geen plant, zelfs geen spandoek dat oproept tot een ijverig en oppassend leven. Niemand woont hier voor zijn plezier. Alleen de kinde-

ren vermaken zich. Ze leggen schapenbotten op de spoorlijn, duwen krakkemikkige bussen aan en lachen om een paar idiote westerlingen die zich om hun rugzakken staan warm te stampen. Deze morgen vergapen ze zich aan Minoroo. Minoroo is een Japanner in een gerafeld Mao-jasje, alleen zijn baard maakt hem anders. Toch trekt hij aandacht want alles wat hij de Chinezen vraagt schrijft hij op zijn hand. Omdat de Japanners vijftienhonderd jaar geleden hun schrift uit China hebben gehaald, kunnen beide volken elkaar lezen; verstaan lukt niet. Minoroo's linkerhand is al inktblauw aan beide kanten.

Valérie maant de chauffeur tot spoed. Ze is Française, studeert Chinees aan de Sorbonne en kan vooral goed vloeken. Aanvankelijk dacht ik dat ze een man was, toen ik haar twee dagen geleden, grommend onder een bontmuts, voor het kaartjesloket zag staan. Ze was buiten zinnen van woede, al drie dagen soebatte ze om een plaats in de bus naar Kashgar. Maar het antwoord was telkens: *Mei you... mei you...* kan niet, hebben we niet. Terwijl de Chinezen zonder probleem hun kaartjes kochten. 'Waarom vliegt u niet via Ürümqi,' had een vrouw achter het loket gezegd. 'De bus is niet geschikt voor vreemdelingen. U zult het koud hebben, u wordt vies, ziek, er zijn wolven in de woestijn.'

Er gaat maar één verharde weg naar Kashgar. De plaatsen die de bus aandoet zijn voor vreemdelingen niet 'open'. Alleen een doortocht is sinds kort toegestaan. Officiële instanties moedigen de reis niet aan. De autoriteiten zien niet graag vreemdelingen buiten de aangegeven paden. Daarom sta ook ik voor een kaartje in de rij. De hand van Minoroo heeft ons uiteindelijk aan een plaats geholpen. Minoroo kent de weg van de glimlach. Hij toont begrip voor dingen die wij maar slecht begrijpen: dat een halflege bus vol wordt genoemd

wanneer wij erin willen en dat chauffeur Eenoog pas vertrekken kan als de zon de motor voldoende heeft opgewarmd.

De zon is op, de motor ronkt.

Voorin zitten zes Oeigoeren, zwarte mutsen, stoppelbaarden en laarzen. Ze kijken niet op of om. De overige passagiers zijn vertrouwd Chinees. Te oordelen naar de kleur van de rand van hun overhemdkraagjes zijn de meesten lang op pad. Minoroo wijst me een man die al acht dagen onderweg is uit Shanghai. Alles aan hem kreukelt, zijn zwartkatoenen schoenen zijn wit uitgeslagen. Volgens Minoroo maakt hij deze reis onvrijwillig. In deze zo ver van de zee en het krantennieuws gelegen provincie worden de meeste Chinezen van hogerhand geplaatst. Xinjiang, dat nieuw gebied betekent, maar al zo oud is als de wereld en drie keer zo groot als Frankrijk, is het land van de Oeigoeren. Het zijn hun schapen die grazen in de oases, zij leiden het water uit de bergen naar hun akkers. Mohammed is hun profeet. De Chinezen brachten fabrieken, werkkampen, wetten en stempels voor elke pas. Ze boren naar olie, groeien in getal en zijn de Oeigoeren een last. De Oeigoeren zijn groot, blond, hun ogen rond en de iris soms groen of blauw. Ze voelen zich de machtigsten onder de vele volken die dit land eeuwen geleden verkozen. De plaatsen dragen namen in hun taal, zij zijn de meerderheid. Maar de Han-Chinezen, de amandelogigen uit het Rijk van het Midden, gedragen zich als heer en meester. De Oeigoeren zijn voor hen een minderheid, barbaren, zoals alle vreemdelingen. De minachting is wederzijds. Het zestal heeft zijn plaats voor in de bus niet voor niets gekozen: ze kijken de Chinezen met de nek aan.

Rochelen doen ze net zo goed als de Chinezen. De woestijn stof nog niet door de bus of daar schrapen de kelen en spat-

ten de kwatten. Een gorgelorkest barst los. Ook de neuzen moeten schoon, mooi valt het snot tussen de knieën op de grond. Dan volgen de zonnebloempitten, ze breken ze open met hun tanden en spuwen de schilletjes uit. Baardjes vlies kleven aan de onderlip, onze voeten knisperen in de drab. Naast me spuugt en rochelt een oude vrouw in een gewatteerd pak, haar voeten ingebonden. De kleur van haar snot, de klank van haar rochel, de geur van haar winden... ze lijkt me niet gezond. Ze gebruikt mijn schouder als kussen. Ik glimlach zuur naar Minoroo. Zijn ogen zijn nog kleiner dan gewoonlijk, van plezier. Hij rochelt. Dit lijkt wel een uitstapje voor teringlijders.

Het ene oog hindert de chauffeur niet. Met zijn witte handschoenen – het staatswantje gedragen door alle Chinezen die iets besturen, rijwiel, motorfiets of taxi – laat hij het stuurwiel vieren in de bochten. We passeren een gekantelde auto. Er liggen gebarsten meloenen op de weg, een man hangt vreemd uit een zijraam, maar wij gaan er lachend aan voorbij.

Het is niet de eerste keer op de duizenden kilometers die nu achter me liggen dat ik Chinezen zie lachen om andermans leed. Een verkeersagent die in Shanghai van zijn platform werd afgereden en met een bloedend been op het asfalt smakte, leidde tot een opstopping van schaterende fietsers. Ze lachen om een geknakte autoriteit, dacht ik nog, maar later zag ik hoe ten noorden van Peking een boer huilend naast zijn doodgereden varken zat. En ook toen lachten de Chinezen zich een kriek. Wat betekent lachen in dit land? De keren dat ik wanhopig voor een ambtenaar stond om een stempel voor een voor vreemdelingen niet-toegankelijke stad te bemachtigen, zag ik die lach ook. Misschien is het een lach uit verlegenheid, of uit angst. Of heeft het een andere betekenis? Zo-

als een Turk ja knikt als hij nee bedoelt, zo zou lachen hier een vorm van medeleven kunnen zijn, lachen om iemand op te beuren in zijn ellende. Of ze vinden leed zoveel erger dan wij dat ze hun verdriet achter schater verbergen. Ik kan maar moeilijk geloven dat oer-emoities zo verschillend zijn.

De weg is nauwelijks breder dan de bus, maar Eenoog waant zich koning. We scheren langs vrachtwagens met kokende motoren, we zien mannen onder auto's liggen, vrouwen en kinderen wachtend in het zand. Het is een prachtige wrede wereld. De hitte pookt het landschap op. De horizon trilt en we zien dingen die er niet zijn. Karavanen van kamelen, stroken bos... het zijn de fata morgana's van de Taklamakan.

Minoroo is druk in gesprek met de verkreukelde man uit Shanghai die nu ook luid sprekend op zijn hand schrijft. De man wil weten of Minoroo getrouwd is, hoeveel zijn camera kost, zijn horloge, zijn schoenen. Het zijn vragen die ik al zo dikwijls heb moeten beantwoorden. De Chinezen zijn nieuwsgierig, heb je geen vrouw en kind dan vragen ze bezorgd naar je gezondheid en naar het beroep van je vader. Want een ongetrouwde man heeft óf een ernstige kwaal onder de leden óf komt uit een politiek besmette familie die de kansen op een geschikte huwelijkskandidaat belemmert. Ook van mij willen ze van alles weten: wat kost een kameel in Nederland? En een watermeloen? Minoroo werkt nu met briefjes en geeft me de vragen door.

Ik kan moeilijk praten met de vrouw tegen me aan. Slaapt ze, is ze dood? Ze voelt zo koud aan. De mensen in deze bus tonen een openheid die ik in de grote steden niet aantrof. Maar daar kostte het ook moeite me aan het officiële circuit te onttrekken. Door een misverstand meende de China International Travel Service in Shanghai dat ik als vip moest reizen.

De volgende dag zat ik in een limousine en aan een officieel banket. De gidsen weken niet meer van mijn zijde en ik kon nauwelijks meer zien wat ik wilde.

Eindelijk verlost van verplichte bezoeken aan modelboerderijen, zingende kleuterscholen en ja-knikkende autoriteiten, zou ik tijdens deze busreis het ware westen ontdekken. De tolken en gidsen in Xian en Lanzhou hadden mij gezegd dat busreizen als deze voor vreemdelingen verboden zijn, als de dood dat ze waren dat ik ook maar iets verkeerd zou zien. Zoals ze me ook in Lanzhou telkens weigerden te vertellen waar ik een fiets kon huren. ‘U mag niet fietsen, u zou iets kunnen breken.’

‘Maar in Nederland fietst iedereen.’

‘Chinezen fietsen gevaarlijk.’

‘Ik fiets als een Chinees.’

Veel glimlachen, maar een fiets kreeg ik niet. Hoe kwaad was de gids niet toen ze merkte dat ik er een had gekocht, in de Friendship Store, de winkels waar je met het speciaal voor buitenlanders bestemde Chinese geld luxe dingen kunt kopen die elke Chinees graag wil hebben maar die alleen voor buitenlanders en partijkader zijn weggelegd.

‘Buitenlanders mogen niet fietsen in China.’

‘En gisteren zag ik nog twee blonde meisjes fietsen langs de Gele Rivier.’

‘Het is bij de wet verboden.’

‘Welke wet?’

‘De Fietswet.’

Pas toen ik de gids aanbood mijn fiets – een echte Flying Pigeon – voor een zacht prijsje aan haar over te doen, stond er geen wet meer in de weg.

Het trok wel veel aandacht, een bijna twee meter hoge westerling in de volksbuurten van Lanzhou. Als ik ergens stopte

stonden er meteen zo'n vijftig medefietsers om me heen, klaar om hun Engelse woordenschat te testen.

'Wat kost die fiets?' 'Hoe hard kan hij?' 'Hoeveel spaken heeft u?' 'Mag ik uw bel proberen?' Ze bekeken en beproefden mijn fiets alsof ik met een model van Mars was komen aanrijden, terwijl wij allemaal op dezelfde staatsfiets zaten. En dat ze in Nederland ook fietsen!

'Nederland is toch een rijk land?'

'Moet je dan arm zijn om te fietsen?'

Ze vonden mij een rare man uit een raar land. In Peking, waar je op vele plaatsen een fiets kunt huren, was ik geen uitzondering, maar in Lanzhou, waar de fietsers zich twintig rijen dik door de straten wurmen, is een voorttrappende buitenlander nog een ongewoon gezicht.

Er heerst een opgewonden stemming in de bus. Het lijkt wel of we allemaal blij zijn met elkaar te kunnen praten. De Chinezen krijgen maar weinig kans om te reizen. De meesten hebben recht op veertien dagen vakantie per jaar en tijdens deze tocht kunnen ze eindelijk aan het werk ontsnappen. Ook is het in een bus niet verdacht om met een buitenlander te praten. Want al is de omgang tussen Chinezen en vreemdelingen vrijer dan ooit, nog steeds lees je in de *China Daily* – de Engelstalige krant voor heel China – zo nu en dan donderpreken over de slechte invloed van buitenlanders. Waarschuwingen tegen make-up en vrije liefde: 'China moet zich spiegelen aan de westerse wetenschap en technologie, niet aan westerse zeden en gewoonten.'

De verkreukelde man is hongerig naar medemens en hij praat steeds luider. Hij vertelt dat zijn vrouw in Shanghai woont. Hij is ingenieur in een commune zo'n honderd kilometer voor Kashgar. Ze ontmoetten elkaar op de Universiteit

van Shanghai en trouwden in hun studententijd, maar omdat hij te veel kritiek had geuit in de tijd dat van Mao honderd bloemen mochten bloeien en de Voorzitter openlijk opriep tot commentaar op zijn beleid, werd hij naar een werkkamp in Xinjiang gestuurd. Zijn straf is nu voorbij, maar het lukt hem niet toestemming te krijgen zich bij zijn vrouw te voegen. Zijn kind ziet hij één keer per jaar. 'Ik woon op de maan,' zegt hij, 'niemand om mee te praten, zo kaal.' Zijn ingenieursstudie benut hij nauwelijks. 'Ik zit op een tractor,' schreeuwt hij, gewend als hij is boven machines uit te praten. Ook andere mannen vertellen Minoroo dat ze niet uit vrije wil in Xinjiang werken. Ze noemen deze streek spottend Xixi-lan, een samentrekking van Xinjiang, Xizang (Tibet) en Lanzhou, gebieden waar geen Han-Chinees graag woont, voor hen is dit de barbarij.

Hoe kaal ook het landschap, mij verveelt het niet. De bergen kaatsen purper of groen licht, soms buigen we af naar de woestijn en rijden we door kilometerslange oases, waar de grond groen en welarend is en het landschap lijkt op de drassige weiden aan de kust van Bretagne. Koeien zwemmen er in het water en we zien televisieantennes op hutten van moddersteen. Als de chauffeur moet plassen, plassen we allemaal. Als hij wil eten, eten we allemaal. In de nederzettingen waar we stoppen, staan mannen en vrouwen achter kookvuren en klappen jongens het deeg, ze zwaaien ermee tot het draden vormt; de lange slierten gaan in kokend water. We slurpen allemaal onze noedels met pepers, groente en een brok schapenvet. Valérie geeft mij er een teen knoflook bij, volgens haar maakt het de buik bacteriebestendig. De oude vrouw eet nooit. Moeizaam verlaat ze de bus, zet zich op een steen en slaapt verder. Niemand bekommert zich om haar.